

Presenting a Model for Predicting the Quality of Mother-child Relationships based on Dimensions of Wisdom and Social-emotional Loneliness with the Mediation of Hedonism in Mothers of Children with Autism

Leila Ghasemi*
Sahar Safarzadeh**

Introduction

Considering the course of world developments due to modernization and technological advancement, the 21st century man has undeniably witnessed many changes in the lifestyle and human relationships, which have caused many changes in the quality of life. Due to such changes, in recent years, more attention has been paid to the quality of parent-child relationships in the etiology of children's behavioral problems and morbid fears. In many research studies, the psychological characteristics of the mother in causing the child's behavioral problems and disorders, such as children's autism, have been the focus of researchers. In this, the psychological characteristics of the mother, such as the relationship she has with the child and the lack of pleasure-seeking, play an important role. Therefore, this examination of the different dimensions and conditions of parent-child relationships in children with autism and autism is very necessary. The aim of this study was to design the quality of mother-child relationships based on the dimensions of wisdom and social-emotional loneliness strategies mediated by the lack of pleasure in mothers of children with autism in Ahvaz.

Method

The statistical population of the present study was all mothers with autistic children in Ahvaz and the sample consisted of 200 mothers with autistic children in Ahvaz who were selected and tested by the available

* MA in Educational Psychology, Department of Psychology, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran

** Assistant Professor, Department of Psychology, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. Corresponding Author: safarzadeh1152@yahoo.com

method of autism children's schools. The Structural Equations and Research Tools Research Project includes Quantum Mother-Child Quality Questionnaires (1994), Ardlett's Wise Three-Dimensional Questionnaire (2003), an abbreviated form of the Detomaso et al., and the Questionnaire of Lack of Pleasure by Senate et al. (1995). Pearson correlation coefficient and path analysis were used to analyze the data.

Results

The results showed that there is a direct relationship between cognitive, reflective and emotional dimensions of wisdom and the quality of mother-child relationships. There is a direct relationship between the feeling of romantic and social loneliness and the quality of mother-child relationships, but this direct relationship with family loneliness was not significant. There is also a direct relationship between cognitive dimension, wisdom reflection and lack of pleasure, but the direct relationship between emotional dimension of intelligence and lack of pleasure was not significant. There is a direct relationship between the feeling of family loneliness and the lack of pleasure, but this direct relationship was not significant with the feeling of romantic and social loneliness. At the same time, there is a significant direct relationship between lack of pleasure and quality of mother-child relationships. The results also found that there was an indirect relationship between cognitive dimension and reflexivity, sense of family loneliness, and mother-child relationships through mediated lack of pleasure. Also, during the research results, the suitability of the research model was confirmed.

Discussion

Based on the results of the present study, the indirect effect of the cognitive dimension of wisdom and the reflective dimension of wisdom on the quality of mother-child relationships through anhedonia was significant. However, the indirect effect of the emotional dimension of wisdom on mother-child relationship quality through anhedonia was not significant. To explain this finding, it can be suggested that individuals who fear ridicule tend to worry that others might mock or laugh at them (Ruch et al., 2015). This misinterpretation of others' laughter negatively affects their social interactions (Kashdan et al., 2014), and they fear that their differences from the outside society could increase perceived burdens from life circumstances and impact their mental health. Such mental preoccupations may lead to a decline in appropriate parent-child relationships. However, wisdom as a factor may increase parent-child interaction by reducing feelings of anhedonia, thus enhancing the mother-child relationship, and consequently, the mother's behavior may positively impact the child. Furthermore, the

results of the present study indicate that the indirect effect of romantic loneliness and social loneliness on mother-child relationship quality through anhedonia was not significant, whereas the indirect effect of family loneliness on mother-child relationship quality through anhedonia was significant. This finding can be interpreted to suggest that anhedonia, such individuals, when interacting with others, may interpret a smile or laugh from the other party as directed toward themselves (Chłopicki et al., 2010). Although loneliness is more common among mothers of children with disabilities than mothers of typical children, it is recommended that individuals increase their social engagement, communicate with others, and participate in educational workshops and related courses to improve their awareness and interactions.

Based on the findings, it is recommended that educational programs and specialized workshops aimed at enhancing parental behavior skills with autistic children or increasing feelings of enjoyment be held in educational settings and schools by experienced psychologists. It is also suggested to establish autism-related associations, and furthermore, based on the minimum observed abilities of these children, a suitable productivity plan for their time and lives can be developed and implemented.

Keywords: Autism, Lack of Pleasure, Loneliness, Maternal-Child Relationship, Wisdom

Author Contributions: Author 1 was responsible for leading the overall research process. Author 2 was responsible for research plan design, data collection and analysis and all authors discussed the results, reviewed and approved the final version of the manuscript.

Acknowledgments: The authors thank all dear teachers who have helped us in this research.

Conflicts of interest: The authors declare there is no conflict of interest in this article.

Funding: This research is not sponsored by any institution and all costs have been borne by the authors

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ارائه مدل پیش‌بینی کیفیت روابط مادر- کودک بر اساس ابعاد خردمندی و احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی با میانجی‌گری فقدان لذت‌جویی در مادران کودکان مبتلا به ا تیسم

لیلا قاسمی *

سحر صفرزاده **

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ارائه مدل پیش‌بینی کیفیت روابط مادر- کودک بر اساس ابعاد خردمندی و احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی با میانجی‌گری فقدان لذت‌جویی در مادران کودکان مبتلا به ا تیسم بود. این مطالعه حاضر همبستگی- توصیفی از نوع تحلیل مسیر بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه مادران دارای کودکان ا تیسم در شهر اهواز بوده که ۲۰۰ نفر از این مادران به روش در دسترس از مدارس کودکان ا تیسم انتخاب و مورد آزمون قرار گرفتند. ابزار پژوهش شامل پرسشنامه‌های کیفیت روابط مادر- کودک (Pianta)، پرسشنامه سه بعدی خردمندی (Ardelt)، فرم کوتاه‌شده مقیاس احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی بزرگسالان (Ditommaso et al.) و پرسشنامه فقدان لذت‌جویی (Snaith et al.) بود. برای تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر با استفاده از نرم‌افزار SPSS-20 و AMOS-20 انجام شد. نتایج به‌دست آمده نشان دادند بین همه ضرایب مسیر به جز احساس تنهایی خانوادگی به کیفیت روابط مادر- کودک ($\beta = -0/03$, $p = 0/059$)، بعد عاطفی خردمندی به فقدان لذت‌جویی ($\beta = 0/03$, $p = 0/053$)، احساس تنهایی رمانتیک به فقدان لذت‌جویی ($\beta = -0/02$, $p = -0/02$)، و احساس تنهایی اجتماعی به فقدان لذت‌جویی ($\beta = -0/002$, $p = 0/97$) معنی‌دار بودند. همچنین در نتایج نیز مشخص شد بین بعد شناختی خردمندی ($\beta = 0/127$, $p = 0/017$) و انعکاسی خردمندی ($\beta = 0/113$, $p = 0/035$) و احساس تنهایی خانوادگی ($\beta = -0/057$, $p = 0/005$) با کیفیت روابط مادر- کودک از طریق میانجی‌گری فقدان لذت‌جویی رابطه غیرمستقیم وجود دارد. اما بین بعد عاطفی

* کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، گروه روان‌شناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

** استادیار، گروه روان‌شناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران (نویسنده مسئول)

safarzadeh1152@yahoo.com

خردمندی ($\beta=0/017, p=0/49$)، احساس تنهایی رمانتیک ($\beta=0/13, p=0/59$) و احساس تنهایی اجتماعی ($\beta=0/084, p=0/99$) با کیفیت روابط مادر-کودک از طریق میانجی‌گری فقدان لذت‌جویی رابطه غیرمستقیم مشاهده نشد. بر این اساس پیشنهاد می‌شود با ایجاد انجمن‌های مربوط به کودکان اتیسم و مشارکت در انجمن‌ها، نسبت به حمایت از حداقل توانمندی‌ها، و آشنایی با سایر ویژگی‌های رفتاری مختلف در این کودکان گام برداشته شود و از این طریق از میزان وابستگی کودک اتیسم به مادر کاسته شود و بر اساس حداقل توانایی دیده شده در این کودکان بتوان برنامه بهره‌وری مناسب از اوقات و زندگی آنان تنظیم و اجرا شود.

کلید واژگان: احساس تنهایی، خردمندی، فقدان لذت‌جویی، کیفیت روابط مادر-کودک، مادران کودکان مبتلا به اتیسم

مقدمه

اختلال اتیسم نوعی از اختلالات رشدی عصبی است که با آسیب شدید در تعامل اجتماعی و مهارت‌های ارتباطی و نیز وجود رفتارها، علائم و فعالیت‌های کلیشه‌ای مشخص می‌شود (American Psychiatric Publishing, 2013). در اختلال طیف اتیسم در بسیاری از موارد اغلب یک عنصر ژنتیکی نیز وجود دارد. شیوه تغییر یافته برداشت اطلاعات نظیر اکتساب، پردازش و بکارگیری اطلاعات، فراگیری چیزهای جدید و رفتار به شیوه‌ای با سازگاری مناسب، به انحرافات رفتاری منجر می‌شوند که قابل مشاهده می‌باشند، در واقع اتیسم یک نقص عملکردی مادام‌العمر است که در حال حاضر هیچگونه معالجه‌ای ندارد (Karimzadeh et al., 2018). تحقیقات به وضوح می‌دهد که مشکلات رفتاری در کودکان اتیسم شایع است و مشکلات رفتاری همزمان در کودکان مبتلا به اتیسم و خانواده‌های آن‌ها در طیف وسیعی از نتایج منفی رخ می‌دهد (Boonen et al., 2014). افراد مبتلا به اتیسم برای توانایی حرف زدن دچار تأخیر می‌باشند یا فاقد آن هستند و آن را با استفاده از دیگر راه‌های غیرکلامی برقراری ارتباط جبران نمی‌کنند. تعداد کمتری دارای زبانی با رشد کامل می‌باشند که آن را به شکل خودانگیخته صحبت می‌کنند (Karimzadeh et al., 2018). کودکان مبتلا به اتیسم محدوده وسیعی از مشکلات رفتاری، احساسی و اجتماعی پیچیده را تجربه می‌کنند که در حال حاضر از نگرانی‌های والدین است (Zaidman-Zait et al., 2014).

با توجه به این‌که مادر اولین فردی است که به‌طور مستقیم با کودک ارتباط برقرار می‌کند؛

احساساتی مثل گناه، تقصیر، ناکامی و محرومیت ناشی از عادی نبودن کودک می‌تواند سبب گوشه‌گیری مادر، عدم علاقه به برقراری رابطه با محیط، پایین آمدن عزت‌نفس، احساس خود کم‌بینی و بی‌ارزشی و غم و اندوه در مادر شود که پیامد آن عزت نفس پایین، بروز افسردگی و به خطر افتادن سلامت روانی مادر است (Bendrix et al., 2006). به‌طورکلی آنچه رشد و بالندگی کودکان و پیشگیری از مشکلات رفتاری-کودکان نیز نقش بسزایی ایفا می‌کند تعامل با والدین و اعضای خانواده است (Davami et al., 2023) و از سوی دیگر شرایط روان شناختی مادران نیز این روند را تسهیل می‌نماید بصورتی که برخی درمان‌های روان شناختی مانند واقعیت درمانی جهت بهبود خلاءهای روان شناختی مادران دارای کودک اوتیسم و ارتباط والد و کودک (Ebrahimi et al., 2024) و یا برخی آموزش‌های روان شناختی جهت کاهش نشخوار فکری مادران (Roshanaie & Mahmoudfakhe, 2024) استفاده می‌شود. در کل پذیرش والدین توأم با تربیت و تعامل والد-کودک می‌باشد. کودکانی که در محیط خانواده مورد پذیرش والدین قرار می‌گیرند به این حقیقت دست می‌یابند که مورد عشق و علاقه هستند، دارای ارزش دوست داشته شدن برخوردارند در نتیجه این کودکان، از سطوح بالاتری از اعتماد به نفس برخوردار هستند و روابط اجتماعی سالمی را پایه‌گذاری می‌کنند (Yunianti et al., 2024).

کیفیت روابط مادر-کودک (quality for mother-child relationships) به‌عنوان عاملی اساسی می‌تواند در روند سلامت کودکان دارد. و به‌علاوه، می‌تواند رضایت از زندگی را در والدین و مخصوصاً مادران کودکان اوتیسم افزایش دهد. حفظ تعادل روانی-اجتماعی خانواده بر عهده مادر است و ایجاد تنش و فشار بر مادر علاوه بر سلامت جسمی و روحی خود او، سلامت و آسایش فرزندان سالم و نیز فرزند ناتوانشان و در سطح وسیع‌تر سلامت و بهداشت کل جامعه را تحت تأثیر خواهد داشت (Golombok et al., 2023). در این میان مادران به علت داشتن نقش سنتی مراقب، مسولیت بیشتری در قبال فرزند کم توان خود به عهده می‌گیرد که در نتیجه، با مشکلات روانی بیشتری مواجه می‌شوند (Diaz-Ogallar et al., 2024). بنابراین کیفیت زندگی با شرایطی که سلامت روانی و جسمی را به خطر اندازد در ارتباط مستقیم می‌گیرد (Najafi et al., 2022).

یکی از متغیرها که می‌تواند با کیفیت روابط مادر-کودک مرتبط باشد، خردمندی (wisdom)، است. خردمندی مفهومی گسترده و با معانی گوناگون است و ارائه تعریفی جامع و عملیاتی از آن دشوار است. با این حال، خردمندی را می‌توان، توانایی استفاده از استدلال عمل‌گرایانه برای حل چالش‌های مهم زندگی تعریف کرد (Grossmann et al., 2016). مفهوم خردمندی، امروزه تبدیل به حوزه‌ای رو به رشد و جذاب برای پژوهشگران حوزه روانشناسی مبدأ گشته است. به‌طوری‌که در دو دهه اخیر، مطالعات فراوانی پیرامون این مفهوم در گرایش‌های مرتبط با روان‌شناسی آموزش و پرورش، روان‌شناسی بالینی و روان درمانی صورت گرفته است و پژوهشگران علاقه‌مندی بیشتری به استفاده از ابزارهای سنجش خردمندی، نسبت به گذشته نشان داده‌اند (Gluck et al., 2013). خردمندی قابلیت ارزیابی زندگی بر اساس مفاهیم است و به شیوه‌ای انجام می‌پذیرد که برای خود فرد و دیگران معنی‌دار به نظر برسد. خردمندی محصول دانش و تجربه، ولی فراتر از انباشت اطلاعات است و شامل هماهنگ‌سازی این اطلاعات و استفاده سنجیده از آن‌ها برای افزایش بهزیستی است. در بافت اجتماعی، خردمندی این اجازه را به افراد می‌دهد که به دیگران گوش کنند، گفته‌های آن‌ها را ارزیابی کنند و سپس توصیه عاقلانه‌ای ارائه کنند (Bergsma & Ardelt, 2012). والدین در تعامل با کودکان اتیستیک و برای گذر از چالش‌های پیش‌رو در زندگی، به کنکاش و یافتن راه‌حل هستند (Miri et al., 2013).

مؤلفه دیگری که در می‌تواند با کیفیت روابط مادر - کودک مرتبط باشد، احساس تنهایی است. احساس تنهایی نوعی حالت ناراحت‌کننده است و این حالت زمانی به وجود می‌آید که فرد به آن سطح مطلوب روابط بین‌فردی و اجتماعی، که تمایل دارد داشته باشد نرسیده است (Gerst-Emerson & Jayawardhana, 2015). Weiss (1973) به منظور تعیین ماهیت ابعاد احساس تنهایی، احساس تنهایی اجتماعی را از احساس تنهایی عاطفی متمایز کرد. در همین راستا نیز DiTommaso & Spinner (1997) برای نشان دادن ابعاد مختلف احساس تنهایی، یک ابزار سی و هفت گونه‌ای با عنوان مقیاس احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی بزرگسالان تهیه نمود. این مقیاس احساس تنهایی را در سه بعد خانوادگی، رمانتیک و اجتماعی ارزیابی

می‌کند و احساس تنهایی عاطفی از مجموع دو بعد خانوادگی و رمانتیک حاصل می‌گردد (Jowkar, 2012).

احساس تنهایی-اجتماعی پدیده‌ای چند بعدی به حساب می‌آید که از نظر شدت، علل و شرایط متفاوت است (Weis, 1973; DiTommaso & Spinner, 1997). هر چند این دیدگاه انواع مختلف احساس تنهایی را دارای یک هسته مشترک می‌داند، اما بر این نکته تأکید دارد که پیامدهای مرتبط با نقص در روابط مختلف، همچون احساس تنهایی، در حوزه‌های ارتباطی خاص از نظر کیفی متفاوت است. طرفداران این رویکرد اظهار می‌دارند که این مفهوم سازی از احساس تنهایی، تجارب متنوع و متمایزی را از احساس تنهایی منعکس می‌کند. برای مثال بین احساس تنهایی یک نوجوان در حال رشد و انتقال به دوره بزرگسالی با احساس تنهایی بزرگسالی که همسرش را از دست داده، تفاوت‌های کیفی وجود دارد (Ditommaso et al., 2004).

احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی نیز می‌تواند بر روابط والد و کودک مؤثر باشد. اگرچه احساس تنهایی یک تجربه عاطفی ناراحت کننده است، اما عنصر شناختی نیز در آن نقش دارد. به این صورت که احساس تنهایی ناشی از این ادراک است که ارتباطات اجتماعی فرد، برخی از انتظارات او را برآورد نمی‌کند (Routasal et al., 2006). تحقیقات بیانگر این است که احساس تنهایی در والدینی که کودکان با ناتوانی دارند نسبت به والدینی که کودکان بدون ناتوانی دارند بیشتر است (Khamis, 2007). در واقع، بسیاری از والدین کودکان با ناتوانی احساس تنهایی می‌کنند همچنین در فعالیتهای اجتماعی کمتر مشارکت می‌کنند، از دوستان و خویشاوندان شان کناره گیری می‌کنند و اغلب احساس تنهایی می‌کنند (Woodman et al., 2015). این والدین ارتباط بسیار اندکی با دیگران برقرار می‌کنند و به همین دلیل فرصت‌های اندکی برای بیان هیجان‌ها و حل تعارض‌های خود پیدا می‌کنند. در بین والدین کودکان با ناتوانی، مادران مسئولیت بیشتری را در رابطه با امور روزمره کودک با ناتوانی به عهده دارند (Phares et al., 2009). به همین دلیل مادران بیشتر در مخاطره ابتلا به احساس تنهایی قرار دارند (Barbosa et al., 2008).

مؤلفه دیگری که در می‌تواند با کیفیت روابط مادر- کودک مرتبط باشد، فقدان لذت‌جویی (anhedonia) است. یکی از مشکلات هیجانی که شاید مادران دارای فرزند مبتلا به اتیسم

تجربه می‌کنند و از مولفه‌های افسردگی و اضطراب نیز به شمار می‌رود، فقدان لذت‌جویی است. فقدان لذت‌جویی به عنوان کاهش ظرفیت تجربه لذت و کسری در لذت تعریف شده است. مادران دارای فرزند مبتلا ایتسم در شرایطی قرار می‌گیرند که ظرفیت بالایی برای تجربه فقدان لذت‌جویی دارند. اول این‌که آن‌ها افسردگی و اضطراب زیادی را تجربه می‌کنند و یافته‌های حاصل از پژوهش حاکی از آن است که اضطراب و افسردگی ارتباط نزدیکی با فقدان لذت‌جویی دارد (Clepece et al., 2010; Brown et al., 2008). با توجه به مطالب فوق هدف از تحقیق حاضر طراحی الگوی کیفیت روابط مادر- کودک بر اساس ابعاد خردمندی، احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی و راهبردهای مهار فکر با میانجی‌گری فقدان لذت‌جویی در مادران کودکان مبتلا به ایتسم شهر اهواز می‌باشد.

Bazarfeshan et al. (2019) در جامعه پژوهشی مادران کودکان مبتلا به ایتسم دریافتند کیفیت زندگی مادران دارای کودک مبتلا به ایتسم کاهش آماری معنی‌داری در مقایسه با کیفیت زندگی مادران کودک سالم داشت. هم‌چنین کیفیت زندگی شامل ابعاد سلامت عمومی، عملکرد اجتماعی و محدودیت نقش به دلیل عملکرد روانی عاطفی و جسمانی در گروه مادران دارای کودک ایتسم در مقایسه با مادران دارای کودک سالم کاهش آماری معنی‌داری داشت. مادران دارای کودک ایتسم از میزان کیفیت زندگی پایینی برخوردار بودند. (Rasouli et al. 2018) در جامعه پژوهشی مادران دارای کودک با نیازهای ویژه در شهر تهران نشان دادند میزان کیفیت زندگی مادران دارای کودکان با نیازهای ویژه پایین بود. (Qumrani & Mohseni 2017) در جامعه پژوهشی مادران دارای فرزند مبتلا به اختلال طیف ایتسم در شهر اصفهان، دریافتند درمان فراتشخیصی بر مولفه‌های فقدان لذت‌جویی شامل تعاملات اجتماعی، تجربیات حسی، خوردن و آشامیدن، تفریح و سرگرمی و نیز ترس از مسخره شدن مادران دارای فرزند مبتلا به ایتسم تأثیرگذار بود. (Bagheri et al. 2018) در جامعه پژوهشی مادران دارای کودک کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر حاکی از آموزش فرزندپروری مثبت بر مشکلات رفتاری برونی و فقدان لذت‌جویی در حیطه تعاملات اجتماعی بود. لذا می‌توان برای کاهش مشکلات رفتاری برونی کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر و بهبود وضعیت روان‌شناختی مادران آن‌ها می‌توان از این روش سود جست. (Askari & Meridi 2016) در جامعه پژوهشی مادران دارای فرزند

اوتیسم در شهرستان بندرعباس، نتایج نشان داد مدیریت استرس بر کیفیت زندگی به‌طور معنی‌داری تأثیر داشت اما بر کنترل فکر معنی‌دار نبود. هم‌چنین در مؤلفه‌های سلامت جسمی سلامت روان‌شناختی، محیط زندگی معنی‌دار می‌باشد. در حالی‌که در مؤلفه روابط اجتماعی معنی‌دار نیست. (Saadat & Qumrani, 2016) در جامعه پژوهشی مادران با مشکلات رفتاری کودکان پیش‌دبستانی دختر شهر اصفهان نشان دادند که بین احساس گرفتاری و فقدان لذت‌جویی مادران با مشکلات رفتاری کودکان همبستگی مثبت و رابطه معنی‌دار وجود دارد هم‌چنین آنان اشاره کردند با توجه به رابطه معنی‌دار مشکلات رفتاری کودکان با احساس گرفتاری و فقدان لذت‌جویی مادران، لازم است جهت بهبود رفتارهای کودکان به سلامت روان شناختی مادران توجه کافی صورت گیرد. (Ahmadi & Hemmati Alamdarloo, 2016) در جامعه پژوهشی در مادران دانش‌آموزان با اختلال طیف اوتیسم، مادران دانش‌آموزان با کم‌توانی ذهنی و مادران دانش‌آموزان با اختلال یادگیری ویژه در شهر شیراز نشان دادند که از نظر احساس تنهایی تفاوت معنی‌داری بین مادران کودکان دارای کم‌توانی ذهنی با مادران کودکان دارای اختلال یادگیری ویژه وجود دارد. از نظر خرده‌مقیاس‌های احساس تنهایی، فقط در احساس تنهایی ناشی از ارتباط با دوستان، مادران کودکان دارای اختلال یادگیری ویژه با هر دو گروه مادران کودکان دارای کم‌توانی ذهنی و مادران کودکان دارای اختلال طیف اوتیسم تفاوت معنی‌داری دارند. (Hasanpour et al., 2019) در پژوهشی نشان دادند که آموزش بازشناسی هیجان‌های چهره تأثیر مثبتی در بهبود رابطه مادر و کودک مبتلا به اوتیسم با عملکرد بالا دارد. در کل ناتوانی در شناخت هیجان‌ها در کودکان اوتیسم، سبب بروز رفتارهای خشونت‌آمیز آنان علیه خود و دیگران می‌شود که تضعیف رابطه اجتماعی و مشکلات روانی برای آنان را در پی دارد، که می‌تواند این آموزش بر روند ارتباطی والد و کودک مؤثر باشد. (Mirloshian & Ghamarani, 2016) در پژوهشی با عنوان رابطه احساس خستگی و بار روانی مادران با مشکلات رفتاری کودکان اوتیسم در شهر اصفهان نشان داد که بهترین پیش‌بینی‌کننده مشکلات رفتاری بار روانی مادران بوده و نیز از میان خرده‌مقیاس‌های احساس خستگی، بهترین پیش‌بینی‌کننده مشکلات رفتاری، خرده‌مقیاس عدم توجه است. با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که رابطه معنی‌داری بین مشکلات رفتاری کودکان اوتیسم و بار

روانی و خستگی روانی مادران این کودکان وجود دارد. این رابطه می‌تواند تأثیر بسزایی بر ادامه و ایجاد رابطه صحیح بین مادر و کودک بگذارد. (Nagarkar et al. (2014) طی پژوهشی به بررسی پروفایل روانی مادران با کودکان کم توان ذهنی و شیوع افسردگی در این مادران نشان دادند، میزان شیوع افسردگی در این مادران برابر با ۰/۸۵ می‌باشد. Fanning et al. (2012) طی تحقیقی نشان داد فقدان لذت‌جویی با تعیین همبسته‌های اختلالات سایکوستیک، به‌عنوان یکی از عوامل اصلی در پیش‌بینی ابتلا به سایکوز مطرح است. (Ogston et al. (2011) طی پژوهشی نشان دادند که مادران کودکان استثنائی در مقایسه با پدران بیشتر با مشکلات رفتاری کودک درگیرند و استرس و بحران‌های روانی بیشتری را تجربه می‌کنند و نیاز به حمایت بیشتری دارند، همچنین نشان دادند مادران کودکان با ناتوانی ممکن است توسط مشکلات کودکشان درهم شکنند و با احساسات منفی نسبت به توانایی‌هایشان در رسیدن به هدف‌ها و از دست دادن امیدشان دچار نگرانی شوند.

با توجه به سیر تحولات جهان به واسطه مدرن شدن و پیشرفت تکنولوژی، انسان قرن بیست و یکم به‌طرز غیرقابل انکار شاهد تحولات فراوانی در سبک زندگی و روابط انسانی است که این تغییرات کیفیت زندگی را دستخوش تغییرات فراوانی کرده است. به واسطه این چنین تغییرات نوع تعاملات افراد نیز در بستر خانواده و گاه در جامعه بی‌تأثیر نبوده و اثرات خود را در شمایل متفاوتی بروز می‌دهد. در سال‌های اخیر در سبب‌شناسی مشکلات رفتاری و ترس‌های مرضی کودکان به کیفیت روابط والد- کودک توجه بیشتری شده است. در بسیاری از پژوهش‌ها ویژگی‌های روان‌شناختی مادر در ایجاد مشکلات رفتاری کودک و اختلالاتی مانند اتیسم کودکان مورد توجه محققان قرار گرفته است. در این میان ویژگی‌های روان‌شناختی مادر از قبیل رابطه‌ای که با کودک دارد و فقدان لذت‌جویی نقش بسزایی ایفا می‌کند. از این‌رو این بررسی ابعاد و شرایط مختلف روابط والد و کودک در کودکان در خودمانده و اتیسم بسیار ضروری می‌نماید. در این راستا این سؤال مطرح است که آیا ابعاد خردمندی، احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی بر کیفیت روابط مادر- کودک در مادران کودکان مبتلا به اتیسم اثر مستقیم و غیرمستقیم دارد؟

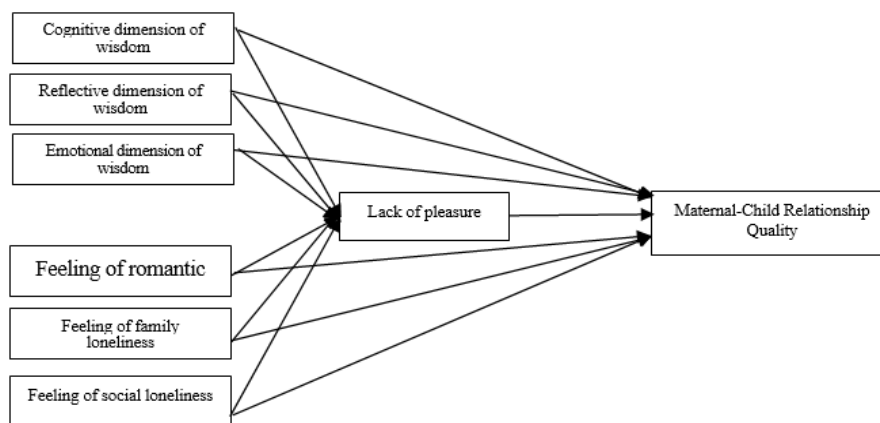

Figure 1. The proposed model of the current research

روش

پژوهش حاضر یک پژوهش همبستگی - توصیفی از نوع تحلیل مسیر (path analysis) بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه مادران دارای کودکان ایتسم در شهر اهواز در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ بوده که از این میان آن‌ها ۲۰۰ نفر از مادران دارای کودکان ایتسم در شهر اهواز به روش در دسترس از مدرسی که مختص آموزش این گروه هستند انتخاب و مورد آموزش قرار گرفتند. برای حفظ ضوابط اخلاقی در پژوهش پس از کسب مجوزهای لازم و مشخص شدن اعضای نمونه و هماهنگی با مسئولین ذیربط، پژوهشگر در محلی که اعضای نمونه در آن بودند حاضر شده و برقراری ارتباط و کاهش حساسیت آزمودنی‌ها راجع به پرسشنامه‌ها و دلایل انتخاب آن‌ها در نمونه، با تأکید بر محرمانه بودن اطلاعات ارائه شد. سپس توضیحات لازم از سوی پژوهشگر راجع به نحوه تکمیل پرسشنامه‌ها ارائه می‌گردد و در نهایت مادران اقدام به تکمیل پرسشنامه‌ها نمودند. مالک‌های ورود، داشتن فرزند با اختلال طیف ایتسم، تمایل به شرکت در پژوهش و رضایت در تکمیل پرسشنامه و مالک‌های خروج از مطالعه، پاسخ ندادن کامل به پرسشنامه‌ها به عنوان نمونه انتخاب شدند.

ابزار پژوهش

مقیاس رابطه مادر-کودک (Mother-Child Questionnaire): این مقیاس توسط پیانئا

برای اولین بار در سال ۱۹۹۲ ساخته شد و شامل ۳۳ سؤال است که ادراک والدین را در مورد رابطه خود با کودک می‌سنجد (Pianta, 1992). این مقیاس دارای حوزه‌های نزدیکی، وابستگی، تعارض و رابطه مثبت کلی مادر-کودک می‌باشد. سؤالات ۱، ۵، ۶، ۸، ۱۰، ۱۳، ۱۶، ۲۹ و ۳۰ عامل نزدیکی، سؤالات ۹، ۱۱، ۱۵، ۱۸، ۲۰، ۲۲ عامل وابستگی؛ سؤالات ۲، ۳، ۴، ۷، ۱۲، ۱۴، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۳۲ و ۳۳ عامل تعارض را می‌سنجد. این پرسشنامه دارای مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای از ۵= کاملاً موافقم تا ۱= کاملاً مخالفم را در بر می‌گیرد. رابطه مثبت کلی که همان نمره کل است از مجموع نمره‌های حوزه نزدیکی و معکوس نمره‌های حوزه تعارض و وابستگی به‌دست می‌آید. (Pianta (1992) پایایی حوزه تعارض ۰/۸۳ و برای حوزه نزدیکی ۰/۷۲ به‌دست آمد. در مطالعه (2009) Abareshi et al. نیز به‌ترتیب ۰/۶۰، ۰/۷۰، ۰/۸۴ و ۰/۸۶ گزارش شد. به دلیل این که نمونه مورد مطالعه ابارشی و همکاران مادران کودکان صفر تا ۳ ساله بودند برخی از سؤالات پرسشنامه حذف گردید و از ۳۳ سؤال به ۲۴ سؤال تقلیل یافت. پژوهش (2019) et al. Yarigarravesh پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ در حوزه نزدیکی برابر با ۰/۷۴ و در حوزه تعارض ۰/۷۸ گزارش نمود. در پژوهش حاضر پایایی کل پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۹ به‌دست آمد.

پرسشنامه سه بعدی خردمندی (Three Dimensional Questionnaire): این ابزار توسط (2003) Ardeli طراحی به منظور سنجش شد. این پرسشنامه شامل ۳۹ سؤال و ۳ خرده‌مقیاس شناختی، انعکاسی و عاطفی است. ۱۴ ماده اول بعد شناختی (فقدان ویژگی‌های شناختی خردمندی)، ۱۲ ماده بعدی، بعد انعکاسی (توانایی و تمایل نظر کردن به پدیده‌ها و رویدادها از دیدگاه مختلف) و ۱۳ ماده آخر بعد عاطفی (وجود رفتار و هیجان‌های مثبت، همدلانه و پرورش‌دهنده) را می‌سنجد. این پرسشنامه دارای مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای از ۵= بسیار موافقم تا ۱= اصلاً درست نیست را در بر می‌گیرد. (2015) Kurdnoqabi et al. نتایج تحلیل عاملی پرسشنامه سه بعدی خرد وجود ۴ عامل خود تأییدی، تاملی، شناختی و عاطفی را تایید و به‌ترتیب ۱۵/۶۱، ۶/۷۷، ۴/۷۲ و ۴/۲۸ درصد بود و در مجموع نتایج تحلیل نشان داد که بار عاملی گویه‌های پرسشنامه بیشتر از ۰/۴ بوده و بار عاملی برای هر گویه بصورت کلی بین ۰/۴۳ تا ۰/۸۹ بودند و بنابراین همه گویه‌های پرسشنامه حفظ شد. (2003) Ardeli پایایی

این ابزار را با استفاده از آلفای کرونباخ برای ابعاد خردمندی، انعکاسی و عاطفی به ترتیب ۰/۷۱، ۰/۷۵ و ۰/۶۶ و مجموع هر ۳ بعد ۰/۷۲ در نمونه دانشجویی گزارش نموده است. Asadi et al. (2014) پایایی این ابزار را برای ابعاد خردمندی، انعکاسی و عاطفی در بازه ۰/۷۱ تا ۰/۸۵ بود. پایایی پرسشنامه در پژوهش حاضر از لحاظ آلفای کرونباخ در بعد شناختی خردمندی ۰/۸۷، در بعد انعکاسی خردمندی ۰/۸۲ و در بعد عاطفی خردمندی برابر با ۰/۸۹ محاسبه شد.

فرم کوتاه شده مقیاس احساس تنهایی اجتماعی- عاطفی بزرگسالان (Shortened from of Emotional Social Loneliness Scale for Adults): این مقیاس به وسیله Ditommaso et al. (2004) براساس تقسیم‌بندی ویس، طراحی گردید. این مقیاس شامل ۱۵ گویه و سه خرده‌مقیاس احساس تنهایی رمانتیک (پنج گویه)، خانوادگی (پنج گویه) و اجتماعی (پنج گویه) است و احساس تنهایی عاطفی از مجموع نمره‌های خرده‌مقیاس‌های رمانتیک و خانوادگی بدست می‌آید. این پرسشنامه دارای مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای از ۵= کاملاً مخالفم تا ۱= کاملاً موافقم را در بر می‌گیرد. تمامی گویه‌ها به جز گویه‌های ۱۴ و ۱۵ به شیوه معکوس نمره‌گذاری می‌شوند و کسب نمره بیشتر در هر یک از ابعاد این مقیاس، نشان‌دهنده احساس تنهایی بیشتر در آن بعد است. (Ditommaso et al. (2004 ضریب آلفای کرونباخ را بین ۰/۸۷ تا ۰/۹۰ گزارش کردند که از همسانی درونی مناسب مقیاس حکایت دارد. آن‌ها هم‌چنین گزارش کردند که همبستگی معنی‌داری بین خرده‌مقیاس‌های احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی با نمره کل مقیاس احساس تنهایی (UCLA-3) و خرده‌مقیاس‌های احساس تنهایی رمانتیک، خانوادگی و اجتماعی با پرسشنامه ادراک دلبستگی (IPPA) به ترتیب ۰/۸۹، ۰/۹۲، ۰/۸۴ و ۰/۸۷ بود و این همبستگی معنی‌دار، نشان از روایی همزمان، افتراقی و همگرایی بسنده این مقیاس دارد. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه از لحاظ آلفای کرونباخ در احساس تنهایی رمانتیک ۰/۷۵، در احساس تنهایی خانوادگی ۰/۷۷ و در احساس تنهایی اجتماعی برابر با ۰/۷۳ گزارش شد.

پرسشنامه فقدان لذت‌جویی (Questionnaire Lack of Pleasure): این مقیاس توسط Snaith et al. (1995) طراحی شده و دارای ۱۴ ماده و ۴ خرده‌مقیاس شامل لذت از تعاملات

اجتماعی، لذت از تجربیات حسی، لذت از تفریح سرگرمی و لذت از آشامیدن و خوراک می‌باشد. نمره‌گذاری این مقیاس در طی لیکرت پنج درجه‌ای (کاملاً موافق = ۵ تا کاملاً مخالف = ۱) صورت می‌گیرد که نمره بالا نشان‌دهنده ظرفیت بالا لذت‌جویی و نمره کم بیانگر ظرفیت پایین در لذت‌جویی است. سؤالات ۲، ۷، ۸، ۱۳ و ۱۴ مربوط به بعد تعاملات اجتماعی، سؤالات ۵، ۶، ۱۱، ۱۲ مربوط به بعد تجربیات حسی، سؤالات ۱، ۳ و ۹ مربوط به بعد تفریح/سرگرمی، و سؤالات ۴ و ۱۰ مربوط به آشامیدن و خوراک می‌باشد. Santangelo et al. (2009) همسانی درونی این مقیاس را با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۲ گزارش نمودند. در نسخه ایرانی پرسشنامه فقدان لذت‌جویی توسط Siadatian et al. (2012) مورد بررسی قرار گرفت و روایی محتوای پرسشنامه برای کل مقیاس ۰/۸۶ به‌دست آمد. همچنین، ضرایب همبستگی گویه‌ها با نمره کل در تمام موارد معنی‌دار و بین ۰/۴۰ تا ۰/۷۷ متغیر بود. آن‌ها نیز پایایی مقیاس با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس و خرده‌مقیاس‌ها بین ۰/۵۹ تا ۰/۸۶ به‌دست آمد. در پژوهش حاضر پایایی این پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۱ گزارش شده است.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از معادلات ساختاری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS20 و AMOS20 در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ صورت گرفت.

یافته‌ها

بر اساس اطلاعات جمعیت‌شناسی پژوهش حاضر اکثریت مادران دارای کودک اتیسم در گروه سنی ۳۴-۳۰ سال با فراوانی ۵۴ و درصد ۲۷ و کم‌ترین آن‌ها در سطح سنی ۴۴-۴۰ سال با فراوانی ۲۶ و درصد ۱۳ بودند. جدول ۱ یافته‌های توصیفی بین متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

با توجه به نتایج جدول ۱ تمامی همبستگی‌های میان متغیرها از لحاظ آماری در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار شدند. شاخص‌های برازندگی الگوی پژوهش حاضر در جدول ۲ آورده شده است.

Table 1.
Mean, standard deviation and correlation coefficients between research variables for the sample of mothers of children with autism

No	M	SD	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Cognitive dimension of wisdom	45.04	10.21	1	0.74**	0.50*	-0.26*	-0.13*	-0.34*	-0.61**	0.63**
2. Reflective dimension of wisdom	38.26	11.3		1	0.46*	-0.26*	-0.13*	-0.42*	-0.61**	0.66**
3. Emotional dimension of wisdom	41.38	9.28			1	-0.15*	-0.06*	-0.24*	-0.30*	0.44*
4. Feeling of romantic	11.91	3.73				1	0.44*	0.52*	0.30*	-0.42*
5. Feeling of family loneliness	11.86	3.63					1	0.39*	0.29*	-0.27*
6. Feeling of social loneliness	12.35	4.23						1	0.39*	-0.55**
7. Lack of pleasure	41.24	10.89							1	-0.61**
8. Maternal-Child Relationship Quality	106.32	19.5								1

** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Table 2.
Fitness indices of the research proposed model

Fitness indices	X ²	df	χ^2/df	GFI	AGFI	IFI	TLI	CFI	NFI	RMSEA
proposed model	1.65	7	0.23	0.99	0.98	0.99	0.99	0.98	0.99	0.001

با توجه به نتایج مندرج در جدول ۲ شاخص‌های برازندگی مدل پیشنهادی شامل شاخص مجذور خی ($\chi^2=1/65$)، مجذور خی نسبی ($\chi^2/df=0/23$)، شاخص نیکویی برازش ($GFI=0/99$)، شاخص نیکویی برازش انطباقی ($AGFI=0/98$)، شاخص برازش مقایسه‌ای ($CFI=0/98$)، شاخص برازندگی افزایش ($IFI=0/99$)، شاخص برازندگی توکر-لویس ($TLI=0/99$) و جذر میانگین مجذورات خطای تقریب ($RMSEA=0/001$) حاکی از برازش مناسب مدل پیشنهادی بود. بنابراین، پیشنهادی از برازندگی مطلوبی برخوردار است.

جدول ۳ مسیرها و ضرایب استاندارد آن‌ها در الگوی پیشنهادی را نشان می‌دهد.

براساس نتایج نشان داده شده در جدول ۳ بین بعد شناختی، انعکاسی و عاطفی خردمندی و کیفیت روابط مادر - کودک رابطه مستقیم وجود دارد. بین احساس تنهایی رمانتیک، و اجتماعی با کیفیت روابط مادر- کودک رابطه مستقیم وجود دارد ولی این ارتباط مستقیم با

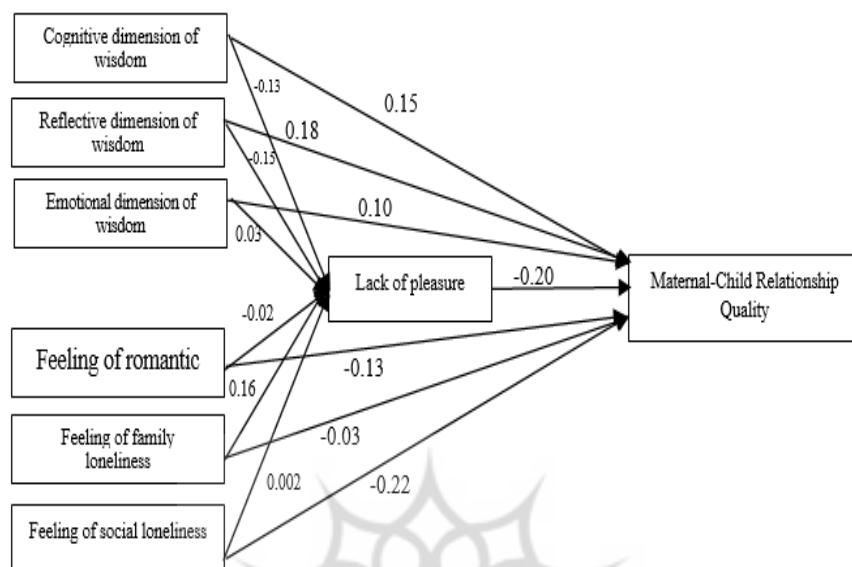

Figure 2. The output of the final model of the study with the standard coefficients of the paths

Table 3.
Standard path coefficients of the proposed model

No		β	P
1	Cognitive dimension of wisdom → Maternal-Child Relationship Quality	0.15	0.03
2	Reflective dimension of wisdom → Maternal-Child Relationship Quality	0.18	0.01
3	Emotional dimension of wisdom → Maternal-Child Relationship Quality	0.10	0.04
4	Feeling of romantic → Maternal-Child Relationship Quality	-0.13	0.007
5	Feeling of family loneliness → Maternal-Child Relationship Quality	-0.03	0.59
6	Feeling of social loneliness → Maternal-Child Relationship Quality	-0.22	0.001
7	Cognitive dimension of wisdom → Lack of pleasure	-0.13	0.05
8	Reflective dimension of wisdom → Lack of pleasure	-0.15	0.03
9	Emotional dimension of wisdom → Lack of pleasure	0.03	0.53
10	Feeling of romantic → Lack of pleasure	-0.02	0.67
11	Feeling of family loneliness → Lack of pleasure	0.16	0.001
12	Feeling of social loneliness → Lack of pleasure	0.002	0.97
13	Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	-0.20	0.002

احساس تنهایی خانوادگی ($p = ۰/۵۹$, $\beta = -۰/۰۳$)، معنی‌دار نبود. همچنین بین بعد شناختی، انعکاسی خردمندی و فقدان لذت‌جویی رابطه مستقیم وجود دارد ولی رابطه مستقیم بین بعد عاطفی خردمندی و فقدان لذت‌جویی ($p = ۰/۵۳$, $\beta = ۰/۰۳$) معنی‌دار نبود. بین احساس تنهایی خانوادگی با فقدان لذت‌جویی رابطه مستقیم وجود دارد ولی این ارتباط مستقیم با احساس تنهایی رمانتیک ($p = ۰/۶۷$, $\beta = -۰/۰۲$)، و اجتماعی ($p = ۰/۹۷$, $\beta = -۰/۰۰۲$) معنی‌دار نبود. در عین حال بین فقدان لذت‌جویی با کیفیت روابط مادر-کودک رابطه مستقیم معنی‌دار وجود دارد. یک فرض زیربنایی الگوی پژوهش حاضر، وجود مسیرهای واسطه‌ای بود که جهت تعیین معنی‌داری روابط واسطه‌ای از روش بوت استرپ در SPSS-20 استفاده شد. نتایج بوت استرپ برای مسیرهای واسطه‌ای الگوی پیشنهادی در جدول ۴ نشان داده شده است.

Table 4.
Bootstrap results between research variables

Path	Bootstrap value	Low level	High level	P
Cognitive dimension of wisdom → Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	0.049	0.012	0.127	0.017
Reflective dimension of wisdom → Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	0.047	0.007	0.113	0.035
Emotional dimension of wisdom → Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	-0.012	-0.061	0.017	0.49
Feeling of romantic → Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	0.021	-0.064	0.13	0.59
Feeling of family loneliness → Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	-0.151	-0.306	-0.057	0.005
Feeling of social loneliness → Lack of pleasure → Maternal-Child Relationship Quality	-0.001	-0.084	0.084	0.99

با توجه به نتایج به‌دست آمده در جدول ۴ سطح معنی‌داری برای متغیر فقدان لذت‌جویی به‌عنوان متغیر میانجی بین بعد شناختی خردمندی ($p < ۰/۰۱۷$) و بعد انعکاسی خردمندی ($p < ۰/۰۳۵$) و کیفیت روابط مادر-کودک، و بین احساس تنهایی خانوادگی ($p < ۰/۰۰۵$) و کیفیت روابط مادر-کودک، به‌دست آمد. اما برای متغیر سرزندگی در کار به‌عنوان متغیر میانجی بین بعد عاطفی خردمندی و کیفیت روابط مادر-کودک ($p = ۰/۴۹$) و بین احساس تنهایی رمانتیک و کیفیت روابط مادر-کودک ($p = ۰/۵۹$) و بین تنهایی اجتماعی و کیفیت روابط مادر-کودک ($p = ۰/۹۹$)

معنی‌دار نیست. سطوح اطمینان برای این واصل اطمینان ۹۵ و تعداد نمونه‌گیری مجدد بوت استرپ ۵۰۰۰۰ است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی کیفیت روابط مادر-کودک بر اساس ابعاد خردمندی و احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی با میانجی‌گری فقدان لذت‌جویی در مادران کودکان مبتلا به اتیسم شهر اهواز صورت گرفت. نتایج حاکی از برآزش بسیار خوب الگوی پیشنهادی پژوهش با داده‌ها بود. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین بعد شناختی خردمندی، بعد انعکاسی خردمندی، بعد عاطفی خردمندی بر کیفیت روابط مادر-کودک رابطه معنی‌دار و مثبت وجود دارد. یافته حاضر با نتایج پژوهش‌های (Hasanpour et al. (2019); Pedramnia and Yosefi (2018) و Bazarfeshan et al. (2019) همخوانی دارد. در تبیین این یافته‌ها می‌توان بیان کرد رفتار عاقلانه و هوشمندانه والدین به ویژه مادر و بازخوردهایشان نقش بسزایی در شکل‌گیری و تداوم رفتارهای کودکان دارند. لذا محتوای کیفی رفتارها و بازخوردهای مادران در چارچوب تعاملات مادر-کودک به فرزندان انتقال می‌یابد سبک‌های تعاملی پذیرش از جمله شیوه‌های تعاملی مثبت و مطلوبی از طرف مادران است که رفتارهای موثر و سازنده‌ای را در کودک تقویت می‌کند. انجام رفتارهای صبورانه و نشأت گرفته از عقل و هوش با کودک خویش و ایجاد حس امنیت و علاقه توسط والدین بویژه مادر هم‌چنین ایجاد برخوردهای اجتماعی مناسب خارج از منزل قطعاً باعث پاسخ مثبت از جانب کودک و ایجاد رابطه مطلوب بین مادر و کودک می‌شود. با توجه به تعاریف متعددی که از خردمندی بیان شده است در نوشته‌های اولیه روان‌شناختی، خردمندی به عنوان نقطه پایانی ایده آل تحول توصیف شده است. (Hall (1922 احتمالاً اولین روان‌شناسی است که به مفهوم خردمندی دست یافته است. او شکل‌گیری خردمندی در یک بزرگسال را با نگرش، آرامش فلسفی، بی‌طرفی و تمایل فرد به اصول اخلاقی مرتبط دانسته است و بر این اساس رفتار خردمندانه مادران می‌تواند منجر بر برخورد صحیح با کودکان و بهبود روابط والد-کودک شود.

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین احساس تنهایی رمانتیک و احساس تنهایی اجتماعی بر کیفیت روابط مادر-کودک معنی‌دار رابطه معنی‌دار و منفی و بین احساس تنهایی

خانوادگی بر کیفیت روابط مادر- کودک معنی‌دار وجود نداشت. یافته حاضر با نتایج پژوهش‌های (Nagarkar et al. (2014)، (Ogston et al. (2011 و Qumrani and Mohseni (2017) همخوانی دارد. در تبیین یافته‌ها می‌توان استنباط کرد که حمایت اجتماعی می‌تواند به فرد کمک شایانی کند تا بتواند در مسیر بهبودی قدم بردارد، حمایت اجتماعی کمک یا مساعدتی است که دیگران به اشکال گوناگون در هنگام مواجهه شخص با استرس، فشار و مشکلات زندگی در اختیار فرد می‌گذارند (Nagarkar et al., 2014). از این‌رو، میزان برخورداری از محبت، همراهی، مراقبت، احترام و کمک دریافت شده توسط فرد از سوی افراد یا گروه‌های دیگر نظیر اعضای خانواده، دوستان و دیگران می‌تواند به نوعی در کاهش احساس تنهایی فرد نقش مثبت ایفا کند. ارتباط مؤثر باعث شکوفایی هویت، کمال انسان و مبنای اولیه پیوند وی با دیگران است این در حالی است که ارتباطات غیرمؤثر مانع شکوفایی انسان‌شده و روابط را تخریب می‌کند. احساس تنهایی به معنی تفاوت ما بین سطح مطلوب و سطح موجود روابط اجتماعی افراد است و هرچه این تفاوت بیشتر باشد احساس تنهایی بیشتر است. حمایت اجتماعی تأثیر محافظتی مهمی به همراه داشته و ارتباطات نزدیک و حمایتی که توسط خانواده، دوستان، همکاران و جامعه فراهم می‌آید، نقش مثبت در بهبود عملکرد در محیط کار، مقابله با مشکلات زندگی، سازگاری عمومی، بهزیستی جسمانی و روان‌شناختی دارد. بر این اساس احساس تنهایی و مشکلات ناشی از عدم دریافت محبت از محیط می‌تواند بر روند رفتار مادر با کودک تأثیر بگذارد.

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین بعد شناختی خردمندی و بعد انعکاسی خردمندی بر فقدان لذت‌جویی مادران کودکان مبتلا به اتیسم رابطه معنی‌دار و منفی و بین بعد عاطفی خردمندی بر فقدان لذت‌جویی مادران کودکان مبتلا به اتیسم معنی‌دار وجود نداشت. یافته حاضر با نتایج پژوهش‌های (Pedramnia and Yosefi (2018 و Fanning et al. (2012 و Bagheri et al. (2018 همخوانی دارد. در تبیین یافته‌های حاضر می‌توان بیان کرد که از زمان آغاز پژوهش‌های روان‌شناختی درباره خردمندی، درک این نکته که واقعاً خردمندی چیست و چگونه می‌توان آن را تعریف کرد، از حیطه‌های بسیار مهم پژوهشی است که عمده‌تاً با رویکرد تلویحی همراه بوده است. به نظر می‌رسد بررسی‌های عمیق و گسترده تصورات عامیانه از

خردمندی در مقایسه با دیگر سازه‌ها، مانند هوش، علاوه بر تاریخ فرهنگی غنی این مفهوم، نشان‌دهنده این واقعیت است که معیار خردمندی به نوعی وابسته به عقل سلیم است (Staudinger & Baltes, 1996). بر این اساس هر فردی در هر سطحی از خردمندی در کسب لذت از زمان حال تلاش کرده و می‌تواند با حداقل امکانات زندگی خود حداکثر لذت را داشته باشد. این نکته در مورد مادرانی نیز که دارای کودکان اوتیسم نیز هستند نیز باید صادق باشد زیرا در چنین شرایط سختی نیز مادرانی با احساس خردمندی مناسب، به دلیل درک صحیح از محیط می‌تواند از لحظه‌های خود لذت ببرند.

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین احساس تنهایی خانوادگی بر فقدان لذت‌جویی مادران کودکان مبتلا به اوتیسم رابطه معنی‌دار و بین احساس تنهایی رمانتیک و احساس تنهایی اجتماعی بر فقدان لذت‌جویی مادران کودکان مبتلا به اوتیسم معنی‌دار وجود نداشت. یافته حاضر با نتایج پژوهش‌های (Nagarkar et al. (2014)، (Ogston et al. (2011) و (Rasouli et al. (2018) همخوانی دارد. در تبیین یافته حاضر باید به این مسئله توجه شود که فقدان لذت‌جویی به‌عنوان کاهش ظرفیت تجربه لذت و کسری در لذت تعریف شده است (Tavakolizadeh et al., 2015). فقدان لذت جویی به‌عنوان کاهش توانایی برای تجارب دوست داشتنی و خوشایند در پاسخ‌گویی به فعالیت‌های فرح‌بخش و لذت‌بخش بوده و یکی از پنج نشانه اصلی برای شناسایی افسردگی به شمار می‌رود. همچنین، یکی از دو مؤلفه که خلق پایین و عدم لذت از مواقع و اتفاقاتی است که پیش از آن منشأ لذت بوده‌اند. می‌باشد که در شناسایی و درمان مبتلایان به اختلال افسردگی نیز کاربرد دارد؛ به گونه‌ای که در بیش از یک سوم افراد مبتلا به افسردگی اساسی این علائم گزارش شده است (American Psychiatric Publishing, 2013). ولی بر این اساس که دریافته‌های حاضر میزان خردمندی مادران دارای کودک اوتیسم در سطح نسبتاً خوبی می‌باشد، از این‌رو احساس تنهایی در آنان کمتر بوده و بر این اساس رابطه بین احساس تنهایی و فقدان لذت‌جویی به‌صورت معنی‌دار برآورد نمی‌شود که این نکته خود تبیینی بر یافته حاضر است.

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین فقدان لذت‌جویی بر کیفیت روابط مادر-کودک معنی‌دار بود. نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های (Pedramnia and Yosefi (2018)،

Ahmadi and Hemmati Alamdarloo (2016) و Clepce et al. (2010), Fanning et al. (2012) همخوانی دارد. مادران دارای فرزند مبتلا به اتیسم در شرایطی قرار می‌گیرند که ظرفیت بالایی برای تجربه فقدان لذت‌جویی دارند. اول این که آن‌ها افسردگی و اضطراب زیادی را تجربه می‌کنند و یافته‌های حاصل از پژوهش‌ها حاکی از آن است که اضطراب و افسردگی ارتباط نزدیکی با فقدان لذت‌جویی دارد (Clepce et al., 2010; Brown et al., 2008). علاوه بر این، مشکلات و دشواری‌های کودکان و نوجوانان مبتلا به اتیسم خانواده را درگیر ارائه خدمات می‌کند و از طرف دیگر، باعث چشم‌پوشی آن‌ها از علایق و برنامه‌های لذت‌بخش خانواده مانند مسافرت و دید و بازدید می‌گردد (Tavakolizadeh et al., 2015). به گونه‌ای که والدین در عمل دچار فقدان لذت‌جویی می‌شوند (Ingersoll & Hambrick, 2011).

با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر اثر غیرمستقیم بعد شناختی خردمندی و اثر غیرمستقیم بعد انعکاسی خردمندی بر کیفیت روابط مادر- کودک از طریق فقدان لذت‌جویی معنی‌دار بود. اما اثر غیرمستقیم بعد عاطفی خردمندی بر کیفیت روابط مادر- کودک از طریق فقدان لذت‌جویی معنی‌دار نبود. یافته حاضر با نتایج پژوهش‌های Nagarkar et al. (2014)، Qumrani and Mohseni Ajieh و Ahmadi and Hemmati Alamdarloo (2016) (2017) همخوانی دارد. در تبیین یافته حاضر می‌توان بیان کرد که طبق تحقیقات افرادی که ویژگی ترس از مسخره شدن را دارند، همواره نگران این هستند که دیگران آن‌ها را مسخره کنند یا به آن‌ها بخندند (Ruch et al., 2015) این سوء تعبیر از خنده‌های دیگران، بر تعامل اجتماعی این افراد تأثیر منفی می‌گذارد (Kashdan et al., 2014) و می‌ترسند که تفاوت آن‌ها با جامعه بیرونی منجر به افزایش بار ناملازمات درک شده از شرایط زندگی شده و بر روند سلامت روان آن‌ها تأثیر بگذارد این مشغله‌های ذهنی می‌تواند منجر به کاهش روابط مناسب والد و کودک شود ولی وجود عامل خردمندی می‌تواند از طریق کاهش احساس فقدان لذت‌جویی منجر به افزایش روند ارتباطی بین والد و کودک شود و روابط مادر و کودک را افزایش داده و به طبع آن میزان تاثیرگذاری رفتار مادر بر کودک مثبت باشد.

با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر اثر غیرمستقیم بعد احساس تنهایی رمانتیک و اثر غیرمستقیم احساس تنهایی اجتماعی بر کیفیت روابط مادر- کودک از طریق فقدان

لذت‌جویی معنی‌دار نبود اما اثر غیرمستقیم احساس تنهایی خانوادگی بر کیفیت روابط مادر-کودک از طریق فقدان لذت‌جویی معنی‌دار بود. نتایج فرضیه حاضر با یافته‌های Pedramnia and Ahmadi and Hemmati (2018)، Yosefi (2012)، Fanning et al. (2010)، Clepce et al. (2010) و Alamdarloo (2016) همخوانی دارد. در تبیین یافته حاضر چنین می‌توان استنباط کرد که فقدان لذت‌جویی که در اثر احساس تنهایی می‌تواند افزایش یابد در تعاملات گسترده شخصی نیز موثر است. چنین افرادی هنگام تعامل با دیگران، وقتی طرف مقابل لبخندی می‌زند یا به موضوع خاصی می‌خندد، این حرکت را به خودشان نسبت می‌دهند (Chłopicki et al., 2010). برخی تحقیقات به این نتیجه رسیده‌اند که ترس از مسخره شدن با احساس شرم، فقدان لذت‌جویی و اضطراب در ارتباط است (Nosenko & Opykhailo, 2014; Rawlings et al., 2012). سوی دیگر احساس تنهایی به همان اندازه که می‌تواند سلامت جسمانی انسان را تحت تأثیر قرار دهد، بر سلامت روانی نیز تأثیرگذار است. تنهایی پاسخی پیچیده و عمدتاً ناخوشایند به انزوا یا کمبود هم‌صحبتی است، این پاسخ معمولاً شامل احساس اضطراب از کمبود ارتباط و اشتراک با دیگران است. بنابراین اگر فرد در زندگی خود احساس تنهایی داشته باشد به همان مقدار در برقراری ارتباط با دیگران بویژه نزدیکان خود به مشکل بر می‌خورد. در رابطه با مادرانی که دارای فرزند ناتوان و کم‌توان هستند اگرچه به دلیل شرایط زندگی آن‌ها احساس تنهایی اجتماعی-عاطفی دیده می‌شود به دنبال آن مشکلاتی نظیر ناراحتی و افسردگی و اضطراب همراه خواهد بود و وجود این عوامل در کیفیت رابطه مادر - کودک تأثیرگذار است. اگرچه احساس تنهایی در مادران دارای کودک ناتوان بیشتر از مادران دارای کودکان عادی می‌باشد اما توصیه می‌شود فرد با قرار گرفتن بیشتر در اجتماع و برقراری ارتباط با دیگران و شرکت در کارگاههای آموزشی و دوره‌های مربوطه سطح آگاهی و ارتباط خود را بالاتر برده و به همان میزان باعث ایجاد رابطه با کیفیت و مطلوب تری با فرزند خود شود. این نکات نشان می‌دهد روند برخورد اطرافیان می‌تواند مادران کودکان اتیسم را بیش از پیش تنها کرده و بر روند سلامت زندگی آنان لطمه وارد کند. اما اگر مادران بتوانند از دیگر پایگاه‌های حمایتی استفاده کرده و مثلاً از همسر خود عشق و حمایت دریافت کنند میزان مقاومت بیشتری را در برخورد با اجتماع نشان داده و روابط آنان با کودک نیز ترمیم می‌شود.

با توجه به این‌که پژوهش حاضر صرفاً در گروه مادران کودکان اوتیسم شهر اهواز انجام شده است و تعمیم نتایج در گروه مادران دیگر و شهرهای دیگر باید با احتیاط انجام شود. با توجه به نتایج به‌دست آمده پیشنهاد می‌شود که برنامه آموزشی و گارگاه‌های تخصصی در زمینه افزایش مهارت‌های رفتار والدین با کودکان اوتیسم و یا افزایش احساس لذت‌جویی، در محیط‌های آموزشی هم‌چنین مدرسه توسط روان‌شناسان با تجربه برگزار شود. همچنین پیشنهاد می‌شود با ایجاد انجمن‌های مربوط به کودکان اوتیسم و مشارکت در انجمن‌ها، نسبت به حمایت از حداقل توانمندی‌ها، و آشنایی با سایر ویژگی‌های رفتاری مختلف در این کودکان گام برداشته شود و از این طریق از میزان وابستگی کودک اوتیسم به مادر کاسته شود و بر اساس حداقل توانایی دیده شده در این کودکان بتوان برنامه بهره‌وری مناسب از اوقات و زندگی آنان تنظیم و اجرا شود.

سهم مشارکت نویسندگان: در پژوهش حاضر نویسنده دوم، به عنوان استاد راهنما، نظارت و راهبردی روند کلی پژوهش و تدوین و نهایی‌سازی اصلاحات مقاله را بر عهده داشته‌اند. نویسنده اول در تدوین طرح تحقیق، فرآیند گردآوری، تحلیل و تفسیر یافته‌ها و نگارش متن مقاله را بر عهده داشته و در مجموع نتیجه‌گیری از یافته‌ها و بسط و تفسیر به صورت مشترک و با بحث و تبادل نظر کلیه همکاران و با همراهی هر دو نویسنده، انجام شد.

تضاد منافع: نویسندگان اذعان دارند که در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

منابع مالی: پژوهش حاضر از هیچ موسسه و نهادی حمایت مالی دریافت نکرده و کلیه هزینه‌ها در طول فرآیند اجرای پژوهش بر عهده پژوهشگران بوده است.

تشکر و قدردانی: پژوهش حاضر بدون همکاری مشارکت کنندگان امکان‌پذیر نبود؛ بدینوسیله از کلیه مشارکت‌کنندگان تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

References

- Abareishi, Z., Tahmasian, K., Mazaheri, M. A., & Panaghi, L. (2009). The impact of psychosocial Child Development training program, done through improvement of mother-child interaction, on parental self-efficacy and relationship between mother and child under three. *Journal of Research in Psychological Health*, 3(3), 49-58. [dor: 10.1001.1.20080166.1388.3.3.5.5](https://doi.org/10.1001.1.20080166.1388.3.3.5.5) [Persian]
- Ahmadi, H., & Hemmati Alamdarloo, G. (2016). The Comparison of Loneliness in Mothers of Children with Neurodevelopmental Disabilities. *Quarterly Journal of Health Breeze*, 4(3), 50-57. <https://doi.org/10.21859/jhpm-06033> [Persian]
- American Psychiatric Publishing. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

- Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a three-dimensional wisdomscale. *Research on Aging*, 25(2), 275-324. <https://doi.org/10.1177/0164027503025003004>
- Asadi, S., Amiri, Sh., & Molavi, H. (2014). The evolution of wisdom from adolescence to old age. *Journal of Psychology*, 19(1), 37-52. https://journals.iau.ir/article_529158.html
- Askari, M., & Meridi, J. (2016). The effect of stress management training and thought control strategies on the quality of life of mothers with autistic children in Bandar Abbas city. *Journal of New Advances in Behavioral Sciences*, 1(1), 1-13. <https://jndibs.com/article-1-24-en.html> [Persian]
- Bagheri, M., Sajjadian, A., & Qumrani, A. (2018). Effectiveness of positive parenting group training on children's behavioral problems and lack of hedonism in mothers with mentally retarded children. *Pediatric Nursing Journal*, 5(3), 8-16. <http://jpen.ir/article-1-242-fa.html> [Persian]
- Barbosa, M. A. M., Chaud, M. N., & Gomes, M. M. F. (2008). Experiences of mothers of disabled children: a phenomenological study. *Acta Paulista de Enfermagem*, 21, 46-52. <https://doi.org/10.1590/S0103-21002008000100007>
- Bazarfeshan, B., Kargar Dolatabadi, A., Mohammadi, M., Sarmadi, P., Lakzaei, J., Hosseinienejad, S. M., ... & Jouybari, L. (2019). Quality of life of the mothers of children with autism. *Journal of Gorgan University of Medical Sciences*, 20(4), 77-82. <http://goums.ac.ir/journal/article-1-3541-en.html>
- Bergsma, A., & Ardelt, M. (2012). Self-reported wisdom and happiness: An empirical investigation. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 13(3), 481-499. <https://doi.org/10.1007/s10902-011-9275-5>
- Boonen, H., Maljaars, J., Lambrechts, G., Zink, I., Van Leeuwen, K., & Noens, I. (2014). Behavior problems among school-aged children with autism spectrum disorder: Associations with children's communication difficulties and parenting behaviors. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(6), 716-725. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2014.03.008>
- Brown, L. H., Silvia, P. J., Myin-Germeys, I., Lewandowski, K. E., & Kwapil, T. R. (2008). The relationship of social anxiety and social anhedonia to psychometrically identified schizotypy. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(2), 127-149. <https://doi.org/10.1521/jscp.2008.27.2.127>
- Chłopicki, W., Radomska, A., Proyer, R., & Ruch, W. (2010). The assessment of the fear of being laughed at in Poland: Translation and first evaluation of the Polish. *Polish Psychological Bulletin*, 41(4), 172-81. <https://doi.org/10.2478/v10059-010-0022-2>
- Clepce, M., Gossler, A., Reich, K., Kornhuber, J., & Thuerauf, N. The relation between depression, anhedonia and olfactory hedonic estimates--a pilot study in major depression. *Neurosci Lett*, 471(3), 139-143. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2010.01.027>
- Davami, A. (2023). The role of mother's parenting style, family's cultural capital and social skills in educating the girls. *Journal of Woman Cultural Psychology*, 14(56), 105-116. <https://doi.org/10.22034/jwcp.2023.705619>
- Diaz-Ogallar, M. A., Hernandez-Martinez, A., Linares-Abad, M., & Martinez-Galiano, J. M. (2024). Design and validation of an instrument for the evaluation of the quality of Mother- Child bond and Attachment: "Cuestionario Vínculo y apego Materno- Filial" (VAMF questionnaire). *Journal of Nursing Management*, 2024(1), 6384511. <https://doi.org/10.1155/2024/6384511>

- DiTommaso, E., & Spinner, B. (1997). Social and emotional loneliness: A re-examination of Weiss' typology of loneliness. *Personality and Individual Differences*, 22(3), 417-427. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(96\)00204-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(96)00204-8)
- Ditommaso, E., Brannen, C., & Best, L. (2004). Measurement and validity characteristics of the Short Version of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults. *Educational & Psychological Measure Ment*, 64(1), 99-119. <https://doi.org/10.1177/0013164403258450>
- Ebrahimi, M., Taher, M., Hossein Khanzadeh, A. (2024). The effectiveness of reality therapy based on unconditional positive regard on the quality of parental communication and fear of negative evaluation in mothers of children with autism spectrum disorders. *Psychological Achievements*, 0(0), -. https://psychac.scu.ac.ir/article_19391.html?lang=en [Persian]
- Fanning, J. R., Berman, M. E., & Guillot, C. R. (2012). Social anhedonia and aggressive behavior. *Personality and Individual Differences*, 53(7), 868-873. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.019>
- Frisch, M. B. (2006). *Quality of Life Therapy: Applying a life satisfaction approach to positive psychology and cognitive therapy*. John Wiley & Sons Ltd. <https://psycnet.apa.org/record/2005-15399-000>
- Gerst-Emerson, K., & Jayawardhana, J. (2015). Loneliness as a public health issue: The impact of loneliness on health care utilization among older adults. *American Journal of Public Health*, 105(5), 1013-1019. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.302427>
- Gluck, J., Konig, S., Naschenweng, K., Redzanowski, U., Dorner, L., Straber I., & Wiedermann, W. (2013). How to measure wisdom: content, reliability, and validity of five measures. *Frontiers in Psychology*, 4(405), 1-13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00405>
- Golombok, S., Jones, C., Hall, P., Foley, S., Imrie, S., & Jadv, V. (2023). A longitudinal study of families formed through third-party assisted reproduction: Mother-child relationships and child adjustment from infancy to adulthood. *Developmental Psychology*, 59(6), 1059-1073. <https://doi.org/10.1037/dev0001526>
- Grossmann, I., Sahdra, B. K., Ciarrochi, J. (2016). A heart and a mind: Selfdistancing facilitates the association between heart rate variability, and wise reasoning. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 10(68), 1-10. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2016.00068>
- Hall, G. S. (1922). *Senescence: The last half of life*. New York: Appleton. <https://doi.org/10.1037/10896-000>
- Hasanpour, M., Moradi, V., Yaghoubnezhad, S., & Haghani Sh. (2019). To investigate the effect of face emotion recognition training to children with high-functioning Autism on their mother-child relationship. *Razi Journal of Medical Sciences*, 26(6), 54-63. <https://sid.ir/paper/363801/fa>
- Ingersoll, B., & Hambrick, D. Z. (2011). The relationship between the broader autism phenotype, child severity, and stress and depression in parents of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 337-344. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.04.017>
- Jowkar, B. (2012). Psychometric properties of the short form of the social and emotional loneliness scale for adults (SELSA-S). *International Journal of Behavioral Sciences*, 5(4), 311-317. https://www.behavsci.ir/article_67748.html

- Karimzadeh, M., Baneshi, A. R., Dehghan Tezerjani, M., & Tayyebi Sough, Z. (2018). Normalization of pervasive developmental disorder screening test. *Archives of Rehabilitation*, 19(2), 116-125. <https://doi.org/10.32598/rj.19.2.116>
- Kashdan, T. B., Yarbro, J., McKnight, P. E., & Nezlek, J. B. (2014). Laughter with someone else leads to future social change using experience sampling methodology. *Personality and Individual Differences*, 58, 15-9. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.09.025>
- Khamis, V. (2007). Psychological distress among parents of children with mental retardation in the United Arab Emirates. *Social Science & Medicine*, 64(4), 850-857. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.10.022>
- Kurdnoqabi, R., Jahan, F., Rashid, Kh., & Rezaei, A. (2015). Measure of wisdom in iran (introduce and validate3 scale). *Quarterly of Educational Measurement*, 6(22), 187-212. <http://ieepj.hormozgan.ac.ir/article-1-399-en.html>
- Miri, S. A. M., Asghari, A., Aghahi, M., Babaei, S., Agha Mohseni, H., ... Emadizadeh, M. (2013). *Special booklet for parents with children Autism spectrum (up to seven years old)*. Tehran: Iran Autism Association. <https://iraautism.org/wp-content/uploads/2019/02/jame.pdf>
- Mirloshian, S. A., & Ghamarani, A. (2016). The relation between psychological burden and state boredom of mothers with behavioral disorders of autistic children. *Middle Eastern Journal of Disability Studies*, 6, 49-55. [DOI: 20.1001.1.23222840.1395.6.0.29.0](https://doi.org/10.1001.1.23222840.1395.6.0.29.0)
- Nagarkar, A., Sharma, J. P., Tanbon, S. K., Goutam, P. (2014). The clinical profile of mentally retarded children in India and prevalence of depression in mothers of the mentally retarded. *Indian J Psychiatry*, 56(2), 165-170. <https://doi.org/10.4103/0019-5545.130500>
- Najafi, A., Sharifi, M., & Pezhhan, A. (2022). Effect of lifestyle on the quality of life and general health of the Elderly in Ahvaz, Iran. *Qom University of Medical Sciences Journal*, 16(7), 556-571. <https://doi.org/10.32598/qums.16.7.2667.1>
- Nosenko, E., & Opykhailo, O. (2014). The predictive potential of the humor forms and styles for the implicit personality assessment. *European Scientific Journal*, 10(11), 38-53. <https://doi.org/10.19044/esj.2014.v10n11p%p>
- Ogston, P. L., Mackintosh, V. H., & Myers, B. J. (2011). Hope and worry in mothers of children with an autism spectrum disorder or down syndrome. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(4), 1378-1384. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.01.020>
- Pedramnia, S., & Yosefi, Z. (2018). The relationship between wisdom dimensions and thought control strategies of mothers with symptoms of behavioral disorders in girls. *Quarterly Journal of Child Mental Health*, 5(2), 131-141. <http://childmentalhealth.ir/article-1-269-en.html>
- Phares, V., Fields, S., & Kamboukos, D. (2009). Fathers' and mothers' involvement with their adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 18, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s10826-008-9200-7>
- Pianta, R. C. (1992). *Measures developed*. Robert C. Pianta. Ph.D. Curry School of Education. <http://curry.virginia.edu/about/directory/Robert-c.-pianta/measures>.
- Qumrani, A., & Mohseni Ajieh, A. (2017). The Effectiveness of Transdiagnostic Treatment on Anhedonia and Gelotophobia in Mothers of Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Research in Behavioural Sciences*, 15(1), 13-20. [20.1001.1.17352029.1396.15.1.3.2](https://doi.org/10.17352029.1396.15.1.3.2)

- Rasouli, Y., Yaghmai, F., Mohajeri, S., Qodsi Ghasemabadi, R., Mehrabi, Y., Nderlou, M., & Ojaklou, Kh. (2018). Correlation of the quality of life of mothers with children with special needs and demographic characteristics in Tehran. *Journal of Psychiatry*, 6(2), 72-79. <https://ijpn.ir/article-1-1103-en.html>
- Rawlings, D., Tham, T. A., & Milner Davis, J. (2010). Gelotophobia, personality and emotion ratings following emotion-inducing scenarios. *Psychological Test and Assessment Modeling*, 52(2), 161-170. journals.pan.pl/Content/99658/PDF/06.pdf?handler=pdf
- Roshanaie, Sh., & Mahmoudfakhe, H. (2024). The effect of the Kozloff educational program on the emotional burnout and rumination in mothers of children with autism. *Psychological Achievements*, 0(0), -. https://psychac.scu.ac.ir/article_19172.html?lang=fa [Persian]
- Routasalo, P. E., Savikko, N., Tilvis, R. S., Strandberg, T. E., & Pitkala, K. H. (2006). Social contacts and Their Relationship to Loneliness among people: A population-based study. *Gerontology*, 52, 181-187. <https://doi.org/10.1159/000091828>
- Ruch, W., Hofmann, J., & Platt, T. (2015). Individual differences in gelotophobia and responses to laughter- eliciting emotions. *Personality and Individual Differences*, 72, 117-21. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.08.034>
- Saadat, E., & Qumrani, A. (2016). The relationship between mother's sense of distress and lack of pleasure seeking with behavioral problems of female preschool children. *Children and Infant Nursing Journal*, 2(3), 56-63. <http://jpen.ir/article-1-74-en.html>
- Santangelo, G., Vitale, C., Trojano, L., Longo, K., Cozzolino, A., Grossi, D., & Barone, P. (2009). Relationship between depression and cognitive dysfunctions in Parkinson's disease without dementia. *Journal of Neurology*, 256, 632-638. <https://doi.org/10.1007/s00415-009-0146-5>
- Siadatian, S. H., Qumrani, A., Jalali, M., & Khalki, Z. (2012). A comparative study of the lack of hedonism in parents with and without mentally retarded children: with a caring approach. *Preventive Care in Nursing and Midwifery*, 3(1), 22-29. <http://nmcjournal.zums.ac.ir/article-1-86-en.html>
- Snaith, R. P., Hamilton, M., Morley, S., Humayan, A., Hargreaves, D., & Trigwell, P. (1995) A scale for the assessment of hedonic tone the Snaith Hamilton Pleasure Scale. *The British Journal of Psychiatry*, 167(1), 99-103. <https://doi.org/10.1192/bjp.167.1.99>
- Staudinger, U. M. and Baltes, P. B. (1996). Interactive minds: A facilitative setting for wisdom-related performance? *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 746-762. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.71.4.746>
- Tavakolizadeh, J., Dashti, S., & Panahi, M. (2015). The effect of Rational-Emotional Training on Mothers' Mental Health Condition of Children with Mental Retardation. *Journal of Social and Behavioral Sciences*, 69(24), 649-658. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.457>
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge: MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262730419/loneliness/>
- Weiss, R. S. (1997). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, MA: MIT Press; 1973 DiTommaso E, Spinner B. Social and emotional loneliness: A reexamination of Weiss' typology of loneliness. *Personality and Individual Differences*, 22, 417-27. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(96\)00204-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(96)00204-8)

- Woodman, A. C., Mawdsley, H. P., & Hauser Cram, P. (2015). Parenting stress and child behavior problems within families of children with developmental disabilities: Transactional relations across 15 years. *Research in Developmental Disabilities*, 36, 264-276. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.10.011>
- Yarigaravesh, M., Ameri, F., Farahbidjari, A., & Dehshiri, G. (2019). Mediating roles of marital satisfaction and mother-child relationship in pathological use of social networking sites of mothers and behavioral problems of children (quantitative and qualitative study). *Journal of Applied Psychological Research*, 10(2), 137-158. <https://doi.org/10.22059/japr.2019.274857.643159>
- Yunianti, E., Mulya, T. W., & Nanik, N. (2024). *Pengasuhan berbasis agama dan budaya*. In: Isu Kontemporer Perkembangan Anak, Remaja, dan Dewasa. Bimedia Pustaka Utama, Bandung, 281-288. <http://repository.ubaya.ac.id/id/eprint/46835>
- Zaidman-Zait, A., Mirenda, P., Duku, E., Szatmari, P., Georgiades, S., Volden, J., & Fombonne, E. (2014). Examination of bidirectional relationships between parent stress and two types of problem behavior in children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and Developmental Disorders*, 44(8), 1908-1917. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2064-3>

